

R E C E N Z I J A

GYVENIMAS DAUGIAKULTŪRĖJE APLINKOJE: LAISVALAIKIS IR ŠVENTĖS VILNIAUS APYLINKĖSE

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. *Gyvenimas daugiakultūroje aplinkoje: Laisvalaikis ir šventės Vilniaus apylinkėse*. Lietuvos istorijos institutas, 2023. ISBN 978-609-8314-30-4

Kolektyvinė monografija *Gyvenimas daugiakultūroje aplinkoje: Laisvalaikis ir šventės Vilniaus apylinkėse* yra išsamus etnologinis tyrimas, analizuojantis Vilniaus apylinkėse esančių miestų, miestelių ir kaimų *socialinių bendruomenių* narių bendravimą laisvalaikiu ir per šventes. Šioje monografijoje pristatomi tyrimai pratęsia ankstesnius autorių Vilniaus miesto socialinės sąveikos tyrinėjimus (1) ir suteikia pagrindą palyginti didmiesčio ir jo apylinkių socialinę sąveiką ir jos raišką.

Monografijos autoriai tyrinėja, kaip leidžiant laisvalaikį ir per šventes palaikomos *socialinės sąveikos* šeimoje ir tarp kaimynų (Rasa Paukštytė-Šaknienė), tarp bendradarbių (Irma Šidiškienė) ir draugų (Žilvytis Šaknys), kaip jos susiję su gyvenamąja vieta (miestas, miestelis, kaimas), etnine ir konfesine gyventojų sudėtimi, kaip jos keičiasi laiko perspektyvoje (nuo sovietmečio iki šių dienų).

Tyrimas atliktas Lietuvos etnologų mažai tyrinėtose skirtingo dydžio ir administracinio statuso Vilniaus apylinkių vietovėse, pasižyminčiose gyventojų tautybių ir religijų įvairove: Trakų ir Nemenčinės miestuose, Kernavės miestelyje, Nemėžio, Marijampolio ir Medininkų kaimuose, esančiuose iki 35 km atstumu nuo sostinės. Tai yra vienas pirmųjų tyrimų Lietuvos etnologijoje, apimantis „ne tik lietuvių, lenkų, rusų, bet ir nekrikščioniškas tikybas išpažįstančių karaimų ir totorių tautybių žmonių laisvalaikį ir šventes“ (p. 12).

Tyrimo metodologija remiasi į konkrečią problemą orientuotu etnografiniu lauko tyrimu naudojant pusiau struktūruotus interviu, stebėjimą, publikuotų rankraščių ir internetinių šaltinių analizę. Taikyta atsitiktinė pateikėjų atranka apklausiant įvairaus amžiaus, lyties, užsiėmimo, skirtingos etninės ir konfesinės priklausomybės pilnamečius vietinius gyventojus, atlikta 211 interviu.

Teorinis tyrimo pagrindas grindžiamas Cliffordo Geertzo kultūros kaip prasmių tinklo samprata, Gerdo Baumano idėjomis apie tautinio tapatumo, etniškumo ir religijos vaidmenį šiuolaikiniame pasaulyje, Ursulos Rao pristatyta ritualo teorine paradigma, leidžiančia analizuoti šventes kaip socialinių kontekstų organizavimo priemonę, ir kitų užsienio bei Lietuvos tyrinėtojų darbus, ypač ankstesniais etnologiniais tyrimais tirtose vietovėse ir lyginamaisiais tyrimais su Bulgarija, padėjusiais geriau suvokti Lietuvos specifiką Europos kontekste (Lietuvos istorijos instituto ir Bulgarijos MA Etnologijos ir folkloro instituto 2015–2017 m. ir 2019–2021 m. atlikti lyginamieji švenčių ir kasdienės kultūros tyrimai).

Monografiją sudaro įvadas ir penkios pagrindinės dalys, parašytos atskirų autorių: „Regionas ir paveldas. Laisvalaikis ir šventinė Vilniaus apylinkių erdvė“ (Žilvytis Šaknys),

(1) R. Paukštytė-Šaknienė, Ž. Šaknys, I. Šidiškienė. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai*. [Sud. Ž. Šaknys]. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.

„Šeimos laisvalaikis ir šventės daugiakultūroje erdvėje“ ir „Kaimynystė ir kaimyninis bendravimas“ (Rasa Paukštytė-Šaknienė), „Bendradarbių laisvalaikis ir šventės: vieta ir bendrystės formavimas“ (Irma Šidiškienė) ir „Draugai ir draugystė daugiakultūroje aplinkoje“ (Žilvytis Šaknys). Knygos pabaigoje autoriai pateikia savo tyrimų lyginamosios analizės rezultatus.

REGIONAS IR PAVELDAS

Prieš pateikiant knygos autorių atliktus *socialinės sąveikos* bendruomenėse tyrimus, Ž. Šaknys apžvelgia Pietryčių Lietuvos etnografinius savitumus ir svarsto tiriamųjų vietovių priklausomybę Lietuvos etnografiniams regionams. Šiame knygos skyriuje atskleidžiama kompleksinė Vilniaus apylinkių etnografinė situacija, pabrėžiama istorinių sociokultūrinių veiksnių įtaka regiono tapatumui ir tradicijoms įskaitant šiuolaikinius procesus.

Apibendrinęs Petro Kalniaus, Vytauto Tumėno ir kitų etnologų Lietuvos etnografinio regiono sampratą, autorius pagrindžia mintį, kad Vilnius ir jo apylinkės priskirtini dviejų etnografinių regionų – Aukštaitijos ir Dzūkijos – paribiui. Vilniaus kraštas, egzistavęs 1920–1939 m., nesuformavo išskirtinių tradicijų ir negali būti laikomas atskiru autonominiu regionu dėl savo daugiatautiškumo ir daugiakonfesiškumo. Regiono samprata siejama su jame gyvenančių žmonių savimone ir puoselėjamosiomis tradicijomis, apibrėžiančiomis jų tapatybę. Tačiau autorius laikosi nuomonės, kad etnografiniai regionai nėra pastovūs ir gali keistis priklausomai nuo žmonių tapatumo suvokimo.

Ž. Šaknys kelia problemą dėl Vilniaus apylinkių demografinės įvairovės poveikio socialinėms sąveikoms. Laisvalaikio įvairovė, turinys ir intensyvumas siejami su gyventojų skaičiumi, vietovės nutolimu nuo didmiesčio, etninių grupių pasiskirstymu (lietuviški kaimai ir vietovės, kuriose gyvena skirtingų tautybių žmonės – lietuviai, rusai, lenkai, totoriai). Etninių grupių unikalios tradicijos ir praktikos gali praturtinti bendruomeninį gyvenimą. Laisvalaikio intensyvumą gali lemti žmonių migracija bei apribojimai, atsirandantys dėl žmonių profesinės ir ūkinės veiklos, o švenčiamas kalendorines šventes – krikščioniškų (katalikų, stačiatikių, sentikių) ir nekrikščioniškų konfesijų (karaimų, musulmonų) švenčių savitumai. Autorius atkreipia dėmesį, kad tiriamųjų vietovių kultūrinių renginių, praturtinančių laisvalaikį, intensyvumui ir turiniui turi įtakos vietovės laisvalaikio infrastruktūra (pateiktas Trakų pavyzdys).

Šis knygos skyrius akcentuoja Vilniaus apylinkių daugiakultūriškumą, kelia jo kaitos klausimus ir suteikia kontekstą kituose skyriuose pristatytiems laisvalaikio ir švenčių tyrimams.

ŠEIMOS LAISVALAIKIS IR ŠVENTĖS DAUGIAKULTŪRĖJE ERDVĖJE

Antrajame monografijos skyriuje R. Paukštytė-Šaknienė nagrinėja šeimos laisvalaikio sampratą ir praktiką Vilniaus apylinkėse ir gautus duomenis lygina su ankstesniais Vilniaus miesto šeimos laisvalaikio tyrimais (2). Tyrimas aktualus, nes šeima, kaip pirmoji socialinė institucija, formuoja asmenybės vertybines gaires ir daro įtaką socializacijos procesams.

Teorinėje dalyje autorė apibendrina įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų laisvalaikio apibrėžimus, remdamasi A. J. Vealo ir kitų mokslininkų darbais pateikia platų laisvalaikio sampratą kontekstą. Cituojama Andrew Purringtono ir Benjamino Hickersono laisvalaikio samprata, pažyminti, kad laisvalaikis yra elgesys, nesusijęs su praktinėmis gyvenimo būtinumais.

(2) Paukštytė-Šaknienė, Šaknys, Šidiškienė 2019.

Tyrimo metodologija grindžiama etnografiniu lauko tyrimu, atliktu šešiose Vilniaus apylinkių vietovėse, kuriose apklausti atsitiktinai atrinkti 37 įvairaus amžiaus ir etninės priklausomybės asmenys. Dauguma apklaustųjų buvo moterys (86 %), didžioji dalis turėjo aukštąjį išsilavinimą. Taikytas pusiau struktūruotas interviu, tipologinis ir istorinis lyginamasis metodai. Tyrimas atskleidžia socialinę ir kultūrinę sąveiką Vilniaus apylinkių šeimose XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje.

Remdamasi empirine medžiaga autorė išskiria kelis laisvalaikio suvokimo būdus: laisvalaikis kaip vienos darbinės veiklos pakeitimas kita, laisvalaikis kaip laikas be įsipareigojimų ir laisvalaikis su šeima. Tyrimas atskleidžia, kad Vilniaus apylinkių gyventojų laisvalaikio suvokimą ir praktiką stipriai veikia jų gyvenimo būdas, ypač individualūs ūkiai. Atostogos dažnai praleidžiamos derinant poilsį prie jūros ar keliones su darbais ūkyje. Tyrimas taip pat atskleidė laisvalaikio savaitgaliais ir poilsio dienomis skirtumus sovietmečiu ir šiomis dienomis. Tarp įvairių minimų skirtumų labiausiai matoma tendencija, kad po Nepriklausomybės atkūrimo laisvalaikio veiklos ir galimybės išsiplėtė.

Apimdamas dvi kartas tyrimas leidžia palyginti jų požiūrį į laisvalaikį. Pavyzdžiui, istorinė XX a. analizė (sovietinis laikotarpis) rodo, kad šeimos kartu praleistas laikas dažnai apimdavo darbus sode, o kultūrinius renginius jaunimas ir vyresnioji karta lankė atskirai. Šiuolaikiniai tyrimai atskleidė, kad nors laisvalaikis dažnai siejamas su malonumu sau, vis dažniau akcentuojama veikla, skirta šeimos poilsui, o tėvų bendravimas su vaikais labiau orientuotas į jų lavinimą ir asmenybės ugdymą. Pabrėžiant amžiaus grupių skirtumus pažymima, kad jaunesnė karta labiau linkusi savarankiškai planuoti laisvalaikį.

Šiame skyriuje autorė išsamiai aprašo skirtingų etninių ar konfesinių grupių šventes, pvz., katalikų (lietuvių ir lenkų) Kalėdas, Velykas, Kūčias, Šv. Jono šventę (Jonines), stačiatikių (rusų ir baltarusių) Kalėdas sausio 7 d., Velykas, sentikių (rusų) religines šventes, musulmonų (totorių) švenčiamą Ramadaną, Kurbain Bairamą, mini karaimų religines šventes, taip pat bendras šeimos šventes – gimtadienius, vestuves, krikštynas ir kt. Nustatyti skirtingose etninėse ir konfesinėse bendrijose švenčiamų tų pačių švenčių panašumai ir skirtumai.

Tyrimas reikšmingas ne tik dėl pateiktos kultūrinio turinio įvairovės, bet ir atskleistų socialinių klausimų. Laisvalaikis siejamas su šeimos gerove, tačiau jo intensyvumas ir kokybė priklauso nuo finansinių ir socialinių aplinkybių. Apibendrinama tyrimą autorė pastebi, kad Vilniaus apylinkėse laisvalaikio suvokimas kinta lėčiau negu Vilniaus mieste ir dažniau siejamas su religiniu kontekstu. Prieinama prie išvados, kad laisvalaikio samprata kinta priklausomai nuo asmeninio požiūrio, amžiaus tarpsnio, religinių, moralinių įsitikinimų, šeiminių padėties ir šeimos tradicijų.

Šis tyrimas pagilina šeimos laisvalaikio kultūros Lietuvoje, ypač mažesnėse gyvenvietėse, sampratą ir atskleidžia svarbius sociokultūrinius pokyčius per pastaruosius dešimtmečius.

KAIMYNYSTĖ IR KAIMYNNIS BENDRAVIMAS

Šiame skyriuje R. Paukštytė-Šaknienė pristato atliktą kaimynystės ir kaimyninio bendravimo tyrimą Vilniaus apylinkėse ir Vilniuje (3). Skyriaus pradžioje autorė nusako teorinį tyrimo kontekstą – pateikia išsamią kaimynystės sampratą ir praktikos analizę. Platus tarpdisciplininis požiūris integruoja sociologines, antropologines ir istorines perspektyvas.

(3) Remiamasi ir specialiai lyginimo tikslams Vilniuje surinkta medžiaga, nes kaimynystė Vilniuje dar nebuvo tyrinėta.

Remiantis klasikinėmis teorijomis, pavyzdžiui, Ferdinando Tönnieso *Gemeinschaft* ir *Gesellschaft* koncepcijomis, aptariamas bendruomeniškumo ir individualumo santykis šiuolaikinėje kaimynystėje. Nuosekliai pristatoma kaimynystės tyrimų istoriografija Lietuvoje ir užsienyje autorei padeda atskleisti šios temos aktualumą etnologijos moksle.

Autorės tyrimo tikslas – „atskleisti kaimynystės raišką skirtingos etninės ir konfesinės kompozicijos Vilniaus apylinkių kaimuose, miesteliuose ir miestuose“ (p. 117). Analizuojama, kiek kaimynystės sampratos formavimuisi turi įtakos kintanti socialinė ir kultūrinė aplinka, kokios savitarpio pagalbos formos sieja kaimynus, nagrinėjama, kaip konstruojamas bendras šventinis ir kasdienis laisvalaikis, nustatomi kaimynų bendravimo papročiai.

Tyrimas atliktas šešiose Vilniaus apylinkių vietovėse, apklausta 40 pateikėjų, gimusių 1934–1991 metais. Vyresniajai kartai atstovauja 30 asmenų, gimusių 1934–1966 m., o jaunesniajai – 10 asmenų, gimusių 1970–1991 m., 86 % pateikėjų sudarė moterys. Didžioji dalis tyrimo dalyvių turėjo aukštesnį išsilavinimą (47 %). Pagal tautybę ir tikėjimą dominavo lietuviai katalikai (42,5 %) ir lenkai katalikai (30 %). 2020 m. papildomai apklausta 19 pateikėjų Vilniaus mieste. Tyrimo dalyvių teirautasi apie kaimynystės sampratą, santykius su kaimynais, tarpusavio pagalbą, bendravimą per šventes ir laisvalaikį.

R. Paukštytės-Šaknienės pateikta kompleksinė ir niuansuota šiuolaikinių kaimynystės santykių Lietuvoje analizė atskleidžia jų socialinius, kultūrinius ir istorinius bruožus. Derindama antropologinę prieigą ir istorinę perspektyvą autorė parodo, kaip tradicinės kaimynystės formos (pvz., talkos, bendros šventės) transformavosi ir adaptavosi prie urbanizuotos daugiatautės aplinkos, kaip kaimynystės ryšiai persipina su etniniais ir religiniais tapatumais, kaip formuojasi naujos bendruomeniškumo formos miesto aplinkoje, kaip išlieka kai kurie tradiciniai kaimynystės elementai (pvz., tarpusavio pagalba).

Šis tyrimas patvirtina ankstesnius tyrinėtojų atradimus ir pristato naujus: etnologė A. Vyšniauskaitė, tautotyrininkas A. Mažiulis ir kt. teigė, kad kaimynystė išlieka svarbi socialinio bendravimo forma, etnologė R. Merkienė darė išvadą, kad kaimynystės ryšiai silpnėja, ypač jaunesnių kartų, E. Udraitė pabrėžė kaimynystės sampratos skirtumus kaimo ir miesto vietovėse.

R. Paukštytės-Šaknienės tyrimo rezultatai taip pat papildė ankstesnius tyrimus naujais atradimais. Autorės atlikta šventinio bendravimo analizė atskleidžia, kad kaimynystės vertinimas ir praktika labiau priklauso nuo individualaus požiūrio nei nuo tautybės, tikėjimo ar gyvenvietės dydžio. Populiariausios šventės, per kurias bendraujama su kaimynais, yra Naujieji metai, Velykos ir Kalėdos. (Pastebėta tendencija, kad vyresnė karta labiau linkusi švęsti su kaimynais negu jaunimas.) Nustatyta, kad kaimyninių ryšių stiprumui įtakos turi ne vien amžius, bet ir gyvenamoji aplinka, gyvenimo trukmė toje pačioje vietoje, asmeniniai interesai ir charakterio savybės. Hipotezė apie silpnesnius kaimynystės ryšius dideliame mieste nepasitvirtino – kaimynų socialinė pagalba svarbi tiek kaime, tiek mieste. Pastebėta, kad skirtinga tautybė ir tikyba neturi įtakos kaimyniškų ryšių formavimuisi daugiakultūroje aplinkoje. Tyrimas taip pat išryškina kaimynystės svarbą COVID-19 pandemijos kontekste, akcentuoja skaitmeninių technologijų ir socialinių tinklų įtaką šiuolaikinei kaimynystei.

R. Paukštytės-Šaknienės tyrimas reikšmingai papildė kaimynystės studijas Lietuvoje, pateikdamas naujų įžvalgų apie kaimynystės sampratą ir praktiką, ypač daugiakultūroje aplinkoje. Autorė atskleidžia kaimynystės kaitą ir įvairovę skirtingose vietovėse bei socialinėse grupėse.

BENDRADARBIŲ LAISVALAIKIS IR ŠVENTĖS

Šioje monografijos dalyje I. Šidiškienė pristato laisvalaikio darbo aplinkoje tyrimų tęsinį, perkeldama dėmesį iš Vilniaus miesto (4) į jo apylinkes. Nagrinėjamos Vilniaus apylinkėms būdingos bendradarbių laisvalaikio leidimo formos, atskleidžiama jų dinamika lyginant sovietmetį ir atkurtos nepriklausomybės laikus, išryškinami miesto ir kaimo savitumai, etninių grupių skirtumai (p. 213). Autorė pažymi, kad pagrindinis šio tyrimo kontekstas yra vieta. Tyrimas yra aktualus ir savalaikis, atsižvelgiant į kintančius darbo santykius ir organizacinę kultūrą šiuolaikinėje visuomenėje.

Solidumo suteikia išsami teorinės literatūros apžvalga. Konstruodama tyrimo teorinę prieigą autorė remiasi Gary'io Alano Fine'o idėja apie „mažas visuomenes“ organizacijose, galinčias atskleisti platesnes visuomenės socialines ir kultūrinės problemas (p. 157–158). Pristatyta E. Durkheimo socialinės integracijos teorija, M. Weberio biurokratijos teorija ir kt. suteikia pagrindą bendradarbių laisvalaikį ir šventes laikyti svarbiu organizacinės kultūros reiškiniu, tyrinėti bendrų ritualų ir švenčių įtaką grupės solidarumui, formalius ir neformalius santykius darbe. Autorės aptarti šiuolaikiniai organizacinės kultūros tyrimai (E. Schein ir kt.) patvirtina neformalių santykių ir ritualų svarbą organizacijose. Tyrimai rodo ryšį tarp gerų darbuotojų santykių, psichologinio klimato ir darbo našumo, atskleidžia darbo ir laisvalaikio ribų nykimą šiuolaikinėje visuomenėje. Svarų tyrimo pagrindą sudaro Lietuvos mokslininkų (J. Mardosos, R. Paukštytės-Šaknienės ir kt.) tyrimai apie darbo santykius ir šventes sovietmečiu ir posovietiniu laikotarpiu.

Tyrimė pusiau struktūruoto interviu metodu apklausti 39 pateikėjai iš skirtingų Vilniaus apylinkių vietovių, atstovaujantys skirtingoms kartoms (gimę 1934–1991 m.), įvairaus išsilavinimo. Tarp pateikėjų – įvairių etninių ir religinių grupių atstovai (lietuviai, lenkai, rusai, totoriai, karaimai ir kt.). Naudotas klausimynas apėmė įvairius laisvalaikio ir švenčių aspektus: švenčių ir progų šventimą su bendradarbiais, kasdienio laisvalaikio praktikas (pietūs, kavos pertraukėlės), laisvalaikį po darbo ir savaitgaliais, ryšius su buvusiais bendradarbiais. Atsižvelgta į skirtingus gyvenviečių tipus (kaimas, miestas). Analizuota vietinių ir atvykusių gyventojų patirtis. Rezultatai lyginami su autorės ankstesniu Vilniaus miesto tyrimu, nagrinėjami sovietmečio ir nepriklausomybės laikotarpiai. Tyrimas atskleidžia bendradarbių laisvalaikio ir švenčių praktikas skirtingose Vilniaus apylinkių vietovėse, jų istorinius ir etninius aspektus.

Bendradarbių laisvalaikio ir švenčių tyrimo autorė gausiai naudoja vertingą etnografinę medžiagą, siekdama atskleisti populiariausias bendradarbių šventes, neformalaus bendravimo reikšmę kolektyvui susitinkant po darbo, organizuojant bendras išvykas ir kt. Tyrimė akcentuojama švenčiamų švenčių dinamika nuo sovietmečio iki šių dienų. Autorė atskleidžia, jog tradicinės šventės (Kalėdos, Velykos) ir modernios šventės (Naujieji metai, profesinės dienos) išlaikė savo populiarumą, o politinio turinio švenčių populiarumas keitėsi priklausomai nuo politinės santvarkos.

Tyrinėjant vietos įtaką (kaimas, miestelis, miestas) bendradarbių santykiams išvelgti skirtumai tarp miesto ir apylinkių bendradarbių švenčių. Apylinkėse šeiminio gyvenimo ciklo šventės (vestuvės, vaiko gimimas) natūraliau integravosi į organizacijų kultūrą, mažojo miesto kategorijai priskiriamuose Trakuose pastebėtas greitesnis modernių švenčių (pvz., gimtadienių) plitimas. Vilniuje dažniau negu apylinkėse buvę bendradarbiai įtraukiami į organizacijos renginius. Apylinkėse pastebėta didesnė kasdienių ritualų (pvz., rytinės kavos / arbatos ceremonijos, pietų pertraukos) svarba.

(4) Paukštytė-Šaknienė, Šaknys, Šidiškienė, 2019.

Žvelgiant į duomenis etninio išskirtinumo požiūriu, ryškesni etniniai skirtumai nustatyti apylinkių šventėse, mieste šventės labiau modernizuotos ir mažiau susijusios su etnine priklausomybe. Pastebėti valstybinių švenčių šventimo skirtumai: sovietines šventes dažniau šventė rusai, lenkai, kartais totoriai, o Lietuvos valstybines šventes dažniau šventė lietuviai. Tyrinėjant tradicines šventes nustatyta, jog Vilniaus apylinkėse lenkų etninė grupė nešvenčia Užgavėnių ir iš dalies Joninių.

Tyrimas taip pat atskleidžia švenčių įtraukties ir poveikio darbo produktyvumui aspektą. Bendras kolegų laisvalaikis skatina draugystę ir gerina darbo santykius, o įvairių tradicijų palaikymas skatina norą dalyvauti. Tyrinėjant bendradarbių laisvalaikio veiklą ir jų darbo produktyvumo sąsają atskleidžiama, kad teigiami socialiniai ryšiai gali pagerinti komandinį darbą ir skatinti darbo pomėgį.

Šis tyrimas yra vertingas indėlis į Lietuvos darbo kultūros ir organizacinės elgsenos tyrimus. I. Šidiškienė pateikia naujų įžvalgų apie bendradarbių santykių dinamiką ir laisvalaikio praktikas šiuolaikinėje darbo aplinkoje. Tyrimas turėtų būti įdomus ne tik etnologams, bet ir organizacinės psichologijos, vadybos bei sociologijos disciplinų specialistams.

DRAUGAI IR DRAUGYSTĖ DAUGIAKULTŪRĖJE APLINKOJE

Ši monografijos dalis skirta Ž. Šaknio *draugystės sampratos ir praktikų* daugiakultūroje Vilniaus apylinkių aplinkoje tyrimui.

Siekdamas atskleisti teorinį tyrimo kontekstą autorius apžvelgia draugystės sampratos istorinę raidą nuo Antikos filosofų (Platono, Aristotelio, Teofrasto ir kt.) iki šiuolaikinių tyrimų. Aptariami Didžiosios Britanijos mokslininkų L. Spencerio ir R. Pahlo darbai, atskleidžiantys draugystės svarbą šiuolaikinėje visuomenėje, antropologų D. J. Hruschkos, S. Bell ir S. Colemano ir kiti tyrimai. Pristatomi Lietuvos etnologų R. Račiūnaitės, A. Bylaitės-Žakaitienės ir kt. tyrimai apie jaunimo bendravimą ir laisvalaikį.

Etnografinio tyrimo metodologija remiasi pusiau struktūruotais interviu ir laisvais pokalbiais su 45 pateikėjais iš įvairių Vilniaus apylinkių vietovių, kurie atstovauja skirtingoms etninėms ir religinėms grupėms (lietuviams, lenkams, rusams, totoriams, karaimams ir kt.), skirtingoms kartoms (gimę 1925–1999 m.), yra įgiję įvairų išsilavinimą. Interviu duomenys papildyti stebėjimu, rankraštinių publikuotų ir internetinių šaltinių analize.

Analizuodamas draugystės fenomeną daugiakultūroje aplinkoje autorius atsižvelgia į įvairius socialinius, kultūrinius ir demografinius veiksnius. Pateikėjai *draugystę* sieja su pagarba, supratimu, pagalba ir ilgalaikiu ryšiu. Tačiau pastebimi vyrų ir moterų draugystės sampratos skirtumai: moterys draugystę dažniau sieja su tarpusavio pagalba ir emocine parama, o vyrai – su bendravimu ir malonumu būti kartu. Taip pat pastebėta, kad vyrai linkę turėti didesnę artimų draugų ratą nei moterys. Įdomus yra tyrimo dalyvių požiūris į skirtingų lyčių draugystę – pusė pateikėjų ją pripažįsta, kiti tik su išlygomis arba visai neigia. Daugystės samprata ir praktika gali skirtis priklausomai nuo vietovės dydžio, gyvenimo etapo (vedybos, vaikų gimimas) ir individualių aplinkybių.

Analizuojant *draugų pasirinkimo kriterijus* pastebėta, kad nors tautybė nėra lemiamas veiksnys renkantis draugus, didesnėse vietovėse (Nemenčinė, Trakai) matoma tendencija rinktis tos pačios tautybės draugus. Mažesnėse vietovėse draugų grupes dažniau sudaro įvairių tautybių asmenys. Tendenciją didesnėse vietovėse rinktis savo tautybės draugus gali nulemti didesnis jų kiekis ir kultūriniai bendrumai – bendra kultūrinė patirtis, esamas kultūros paveldas. Pavyzdžiui, tyrimo autorius mini, kad totorių bendruomenėje

anksčiau egzistavo „achretavimo“ (įbrolystės) tradicija, kad skirtingos etninės grupės turi skirtingus žodžius draugystei apibūdinti (pvz., baltarusių, lenkų, rusų, karaimų, totorių kalbose). Vilniaus apylinkėse draugų etninę įvairovę lemia daugiaetninė aplinka, bendraujama lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis. Vis dėlto autorius prieina prie išvados, kad „draugų pasirinkimo kriterijams didesnę reikšmę turi amžius, lytis, interesų bendrumas ir šeiminė padėtis“ negu etninė-konfesinė kompozicija ar vietovės dydis (p. 282).

Analizuodamas *vietovės specifika* autorius pastebi, kad nors didmiestyje, mieste ir kaime galimybės leisti laisvalaikį su draugais turėtų būti skirtingos, tarp trumpalaikio laisvalaikio formų didelių skirtumų nėra. Tačiau mažesnėse vietovėse pastebėta didesnė negu Vilniaus mieste kaimynystės svarba užmezgant draugiškus ryšius. Antai Vilniaus apylinkėse (skirtingai nei Vilniuje) tarp geriausių draugų dominuoja kaimynai, o ne buvę bendramoksliai ar bendradarbiai. Mažesnėse vietovėse dažniau nei Vilniuje į draugų ratą įtraukiami ir giminės.

Autorių nustebino liudijimai, kad draugų socialiniai ryšiai Vilniaus apylinkėse silpnėsi negu Vilniuje – jų bendravimas mažiau intensyvus. Tad galima manyti, kad vokiečių sociologo F. Tonnieso knygoje *Community and Civil Society* (2001) aptarta *Gemeinschaft – Gesellschaft* opozicija, leidžianti teigti, jog mažose vietovėse yra daugiau bendruomeniškumo, nėra universali.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad draugystės erdvė apima *tiesk laisvalaikį, tiesk šventes*. Šventės atspindi socialinius ir kultūrinius aspektus, svarbius asmeniniam ir bendruomeniniam gyvenimui, – suteikia galimybių bendrauti ir dalintis patirtimi, stiprina socialinius ryšius. Autorius pastebi, kad pastaruoju metu vis labiau išryškėja pramoginė ne vien pasaulietinių, bet ir religinių švenčių funkcija.

Aptardamas tradicines ir asmenines šventes jis prieina prie išvados, kad tradicinės šventės Vilniaus apylinkėse su draugais švenčiamos rečiau nei didmiestyje, mažesnėse vietovėse draugų susibūrimams svarbesnės asmeninės šventės. Pažymėtos draugų tradicijos – gimtadienių šventimas, kartais kalendorinės šventės, kelionės, o vyrų bendravime išsiskiria sportas ir žvejyba.

Tyrimo nustatyti draugų bendravimo skirtumai atskirais *gyvenimo etapais*. Pavyzdžiui, vedybos ir vaikų gimimas reikšmingai keičia draugystės praktikas ir draugų veiklą. Sukūrus šeimą, didelę dalį laiko tenka praleisti su šeima. Dauguma pateikėjų (63 %) patiria draugų rato pokyčius – jis arba padidėja (prisideda sutuoktinio draugai), arba sumažėja (dėl laisvo laiko stokos). Pastebėtas skirtingas jaunų ir vyresnių žmonių šventinis bendravimas, pavyzdžiui, Naujuosius metus ir Jonines jaunimas linkęs švęsti su draugais, o vyresni žmonės dažnai renkasi šeimos ratą.

Tyrimas atskleidžia, kad draugystės dinamika ir socialinės sąveikos Vilniaus apylinkėse yra veikiamos įvairių veiksnių, įskaitant vietovės dydį, etninę sudėtį, amžių ir socialinę padėtį. Nors pastebimi tam tikri skirtumai tarp didmiesčio ir mažesnių vietovių, bendros tendencijos rodo, kad draugystės formos ir intensyvumas keičiasi prisitaikant prie šiuolaikinio gyvenimo realijų, pavyzdžiui, XXI a. 2-ajame dešimtmetyje dominuoja atsitiktinio laisvalaikio formos, susijusios su vartojimu. Pastaruoju metu vis daugiau laisvo laiko perkeliama į virtualią erdvę.

Ž. Šaknio tyrimas yra vertingas indėlis į draugystės tyrimų lauką Lietuvoje. Autorius pateikia naujų įžvalgų apie draugystės sampratą ir praktiką daugiakultūroje aplinkoje, atskleidžia jos dinamiką ir įvairovę skirtingose vietovėse bei socialinėse grupėse.

SOCIALINIŲ BENDRIJŲ LAISVALAIKIO IR ŠVENČIŲ Palyginimas

Monografijos išvados apibendrina kiekvienos tyrimų dalies rezultatus, pabrėžiant laisvalaikio praktikų ir švenčių ypatumus skirtinguose sociokultūriniuose ir demografiniuose kontekstuose. Išvados pateikti monografijos autorių atliktų *socialinių bendrijų* tyrimų lyginamosios analizės rezultatai atskleidžia *vietos reikšmę* (ypač miesto ir kaimo) bendradarbių, šeimos, kaimynų ir kiek mažiau draugų laisvalaikio kultūrai, jų socialinių ryšių formavimui. Pastebėta ir laiko reikšmė – kiek laiko žmogus toje vietoje gyvena, ar jis yra senbuvis, ar atvykėlis.

Tirtų *socialinių bendrijų* laisvalaikio turiniui ir intensyvumui turi reikšmės vietovės kultūrinis paveldas, pritraukiantis keliautojus. Šiose vietovėse plečiama infrastruktūra gerina bendruomenės ekonomines sąlygas. Monografijos autoriai pastebi, kad „mažesnėse vietovėse (kaimas, miestelis) šeimos, kaimynų, draugų ir bendradarbių laisvalaikiui dėmesio skiriama sąlyginai mažiau negu mieste ar didmiestyje, tačiau bėgant laikui skirtumai sparčiai nyksta ir tokių skirtumų, kokie buvo XX a. antroje pusėje, jau nepastebima“ (p. 296).

Kitas monografijos autorių atskleistas skirtumas yra susijęs su etninių ir konfesinių grupių švenčiamomis šventėmis, kurios sovietmečiu buvo ribojamos (pvz., karaimų Tymbyl chydžy ar totorių Ramadan bairam). Pastebėta, kad visose tirtose socialinėse bendrijose Valstybės šventes aktyviau pažymi lietuviai negu tautinių mažumų atstovai. O visų religijų ir tautybių atstovus labiausiai suburia religinio pagrindo neturinčios, su asmens šeiminiu ir darbo ciklu susijusios šventės. Naujieji metai, įvairios modernios šventės. Autoriai pastebi, kad gyvenamosios vietos, tautybės ar religijos veiksniai neretai nuspalvina žmonių bendravimą laisvalaikiu, paįvairina kultūrinės veiklos formas, nors tiesiogiai su juo nėra susiję. Tyrimas rodo Vilniaus apylinkėse gyvuojančią etninę ir konfesinę toleranciją. Apibūdindami atlikto tyrimo reikšmingumą, autoriai pabrėžia atskleistą laisvalaikiu ir per šventes palaikomų ryšių svarbą sklandžiam visuomenės funkcionavimui.

TYRIMO REIKŠMĖ

Monografija *Gyvenimas daugiakultūroje aplinkoje: laisvalaikis ir šventės Vilniaus apylinkėse* yra reikšmingas indėlis į etnologijos sritį. Tyrimas atskleidžia unikalius bendravimo laisvalaikiu ir per šventes ypatumus Vilniaus apylinkių visuomenėje, suteikdamas vertingų įžvalgų apie socialinių bendrijų (šeimų, kaimynų, bendradarbių ir draugų) laisvalaikio praktikas daugiakultūroje aplinkoje. Nors pateikėjų skaičius tyrinėtose bendrijose nėra didelis (37–45 asmenys), tyrimas yra pakankamai reprezentatyvus kokybinio etnografinio tyrimo kontekste, kur pagrindinis dėmesys skiriamas duomenų gilumui ir turtingumui. Monografijos įžvalgos ne tik vertingos akademiniam tikslams, bet ir gali būti pritaikytos praktiškai – padėti formuojant socialinės sanglaudos stiprinimo politiką.

PASIŪLYMAI ATEITIES TYRIMAMS

Ateityje būtų naudinga išplėsti tyrimą įtraukiant kitus Lietuvos regionus, taip pat etniniu požiūriu homogeniškesnes vietas.

Kokybinis tyrimas suteikė daug vertingų žinių, kurios gali būti naudingos plėtojant tyrimą ne vien kokybine, bet ir kiekybine linkme. Būtų naudinga atkreipti dėmesį į demografinį balansą tarp skirtingų etninių grupių, jaunesnės ir vyresnės kartos pateikėjų bei lyčių pasiskirstymą. Tai leistų padidinti išvadų reprezentatyvumą.

Vertėtų giliau ištirti, kaip skaitmeninės technologijos ir socialiniai tinklai veikia šeimos, draugų, bendradarbių bendravimą ir šiuolaikinę kaimynystę. Ypač svarbu tyrinėti internetinės draugystės fenomeną ir jo poveikį socialinei sąveikai.

Atliktas tyrimas atveria galimybę ateityje palyginti rezultatus su panašiais tyrimais kitose daugiakultūrose aplinkose. Tai suteiktų vertingą tarpkultūrinę perspektyvą ir leistų geriau suprasti, kaip skirtingos kultūros veikia laisvalaikio praktikas.

Ateities tyrimuose būtų naudinga aiškiau susieti išvadas su galimomis rekomendacijomis visuomenei – skatinti tarpkultūrinę draugystę ir stiprinti bendruomenių integraciją.

Užbaigiant šiuos svarstymus svarbu pabrėžti, kad monografija ne tik suteikia vertingų įžvalgų apie dabartines laisvalaikio praktikas, bet ir atveria naujas tyrimų kryptis. Ji ne tik padeda geriau suprasti bendravimo procesus daugialypėje Lietuvos visuomenėje, bet ir skatina toliau tyrinėti socialines sąveikas bei jų poveikį vietos bendruomenėms. Knyga vertinga tiek akademiniam skaitytojui, besidominčiam kultūros studijomis ir etnologija, tiek ir platesniam skaitytojų ratui, siekiančiam geriau pažinti ir suprasti kultūrinius procesus šiuolaikinėje Lietuvoje.

Egidija Ramanauskaitė